

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ
ЯК ВИХІДНА ЛАНКА СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**

У сучасну добу стан суспільного життя означають поняттям «фінансова цивілізація», під яким розуміють проникнення економічного у всі сфери соціального життя людини. Цей процес чинить вплив на суспільну свідомість, тип мислення людини. Для України, яка розбудовує соціально орієнтовану ринкову економіку, характерна соціально-економічна трансформація суспільства. Проте, слід зазначити, що у світі є приблизно півтори сотні країн з ринковою економікою, проте лише небагато з них є заможними.

На даний момент вторгнення грошово-ринкових відносин у життєвий світ української людини породило розбіжності у мисленні та реальному становищі соціальних груп, які володіють різними матеріальними благами, що спричинило зміни у соціальній функції грошей у порівнянні з пострадянським періодом. Хоча і тоді на тлі урівнювальної економіки були підприємливі громадяни, амбіції яких не відповідали бажанням урівнювальної економіки, проте зараз із ЗМІ ми отримуємо повідомлення про нагромадження у невеликої частини суспільства астрономічних сум у іноземній валюті, корупцію, злочинне розбазарювання державних коштів тощо, що не може не відбитися на формуванні свідомості пересічного громадянина.

Тобто час соціально-економічних і політичних перетворень, що переживає нині Україна, актуалізував низку проблем, пов'язаних із духовним життям суспільства: дефіцит милосердя та взаєморозуміння, відчуження людей один від одного, вияви байдужості і жорстокості. Чинники їх виникнення слід шукати в макросоціальних явищах і в прорахунках морального виховання.

Суспільне життя переконує, що без культивування таких духовно-моральних цінностей як добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість, толерантність навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в нашій країні. Ці моральні феномени в період переходу до ринку, який ще не став цивілізованим, виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів.

На жаль, незважаючи на велике значення духовно-моральних цінностей у житті людей, вони ще не зайняли належного місця в системі цінностей підростаючого покоління. Нині зростає злочинність, озлобленість, нігілістичне ставлення до принципів моралі: спостерігається крайній егоцентризм, низький рівень культури спілкування, небажання брати на себе відповідальність, недостатня сформованість патріотизму, втрата життєвого оптимізму та інші негативні прояви, що пов'язане із втратою громадян віри у завтрашню перспективу. Це наочно репрезентовано академіком Н. Білопольським у статті «При таких темпах розвитку в Україні нет будущего»: в Україні як не було, так і немає і найближчим часом, схоже, ніхто не збирається запропонувати єдину всеукраїнську ідею розвитку держави. Така безвихідь влаштовує тіньову частину нашого суспільства. Саме нехтуючи такими загальнолюдськими цінностями, як порядність, чесність, любов до свого народу, тіньові структури за рахунок партійних, державних, пенсійних грошей, занизивши вартість у сотні разів, скупили всенародну власність. Загальнолюдська мораль заважала розкрадати державу, тому вона була знищена. Чи є можливість найближчим часом відродити її?...Нам доведеться ще довго жити без ідеї моралі [1, с.18].

Як бачимо, вчений протиставляє економічній владі грошей загальнолюдські цінності, моральність, патріотизм, бо демонізм грошей може руйнувати сім'ю, державу.

Очевидним завданням сім'ї, закладів освіти, громадських організацій є формування загальнолюдських цінностей, зокрема методами економічного виховання. Економічне виховання тісно пов'язане із трудовим і спрямоване на формування економічної свідомості. Кожна людина має розуміти економічне життя суспільства, бути активним

творчим учасником виробничого процесу. У системі економічного виховання молоді лежить один із компонентів – виховання почуття господаря, виховання розумних матеріальних потреб, уміння розпоряджатися зарплатою тощо. Звичайно, у теперішніх умовах здійснювати гуманістичне виховання дуже важко, бо, з одного боку, відбувається девальвація духовно-моральних цінностей серед молоді, а, з іншого, – серед переважної більшості молодих людей поширеними є прагматичні, матеріальні пріоритети, що перешкоджає формуванню гуманістичних цінностей.

Проте було б очевидним перебільшенням стверджувати, що лише на перетині двох тисячоліть проблема економічної освіти у нашій державі постала у всій своїй гостроті. Вона була об'єктом уваги багатьох видатних вітчизняних просвітників – Г. Сковороди, В. Каразіна, Я. Козельського, М. Драгоманова, І. Франка, М. Туган-Барановського та багатьох інших. Економічна освіта розглядалася цими вченими як невід'ємна частина освіти і виховання в цілому.

Науково-педагогічний аналіз першоджерел свідчить, що проблема економічного виховання особистості вирішується на філософському, психологічному і загально педагогічному рівнях. Аспекти економічної освіти розглядалися у контексті діалектичної взаємодії економічної культури особистості із загальною культурою суспільства (праці філософів Л. Пономарьова, В. Попова, Г. Смирнова, А. Ульодова, В. Феофанова).

Зміст економічної освіти і виховання, підвищення їх ефективності – предмет досліджень економістів Л. Абалкіна, В. Розова.

У класичній педагогіці окремі аспекти економічного виховання учнів висвітлено в працях Я. Коменського, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Питання економічної освіти і виховання учнів у педагогічному аспекті розглядаються у роботах А. Абрамової, О. Аменда, Ю. Васильєва, Н. Грами, Л. Куракова, М. Малишева, Л. Мельникової, В. М'яснікова, А. Нісімчука, В. Петрук, І. Прокопенка, В. Розова, Н. Рябіної, І. Сасової, Д. Тхоржевського, Б. Шемякіна О. Шпак й інших учених.

Ми погоджуємося з думкою З. Скринник, що якщо справді хочемо жити в суспільстві, де світ людських взаємин не підмінений меркантильним розрахунком, у середовищі відповідальних і успішних людей, треба змінювати не просто технології підприємницької діяльності, а світогляд, переконання, ціннісні орієнтації. І головна проблема України – це проблема національної еліти, зокрема й економічної, саме в аспекті ціннісно-нормативних та інтелектуальних ресурсів нації.

Висловлюючи свою думку Т. Смовженко про соціальні функції грошей писав, що якщо «економічна діяльність не зорієнтована на гуманітарні параметри, то втрачає не лише прагматичну ефективність, а й соціальний смисл, стає джерелом нового тоталітаризму». Тому, ми погоджуємося з його думкою, що гроші є витвір і дуже ефективний інструмент людської діяльності, до використання якого потрібно бути готовим не лише технічно, але й у світоглядно-моральному аспекті [2, с. 6].

Проте насправді самі гроші не винні, вони завжди мусять бути, бо вже давно набули статусу універсальної категорії. Гроші, як особливий товар, вийшли за межі своїх природних (традиційних) функцій як еквіваленту під час обміну товарів і послуг, їхньої міри вартості, засобу накопичення, засобу платежу тощо. В якості засобів обігу гроші сприяють розвитку торгівлі, прискоренню і розширенню руху товарів і послуг, формуванню державних і міждержавних господарських зв'язків, проте як мета мають величезний вплив на цілеспрямовуючу діяльність людей, їхнє ставлення до праці, впливають на внутрішній світ, інтереси, ідеали, мотиви і прагнення, моральні критерії, тобто змінюючи систему людських цінностей, світогляд людини і суспільства розширюють сферу свого функціонування. Тому існує проблема в сфері суспільної свідомості, потрібна державна політика з вироблення і утвердження національної ідеології, бо «цінності життєвого світу вкорінені в культурі того чи того народу,

національні за своєю суттю, на відміну від грошей, що мають інтернаціональну природу» [2, с. 11].

В умовах ринкової економіки без сумніву гроші є життєво важливою цінністю і впливають на всі сфери життя, формуючи і деформуючи сферу духовних цінностей. Так, виступаючи мірою вартості обмінних благ вони виражають якісну безмежність можливого в діях людей, виступають стимулом і спонукальним мотивом багатьох видів діяльності – як гуманних, так і антигуманних, коли людина може торгувати своїми почуттями, вірою, сумлінням. У цій функції вони або творять, або руйнують людину як особистість, впливають на формування її ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової сфер та системи духовно-моральних цінностей, ідеалів і пріоритетів. У діяльності людини буде все залежати від її життєвої позиції: співвідношення розумово-вольових зусиль і грошового інтересу.

А як зустрілися гроші та світоглядні цінності ще у добу Ренесансу описує З. Скринник. «На початку XIV ст. був ліквідований орден Тамплієрів, який створив першу в світі систему банківських послуг для обслуговування хрестових походів. Імпульс, який Тамплієри дали розвитку грошового обігу в середньовічній Європі, продовжився у розвитку нової мережі банківських установ, створеної банківськими родинами північно-італійських міст-держав Пізи, Венеції, Верони та Генуєї. Багатіючи, банківські сім'ї вкладали гроші в предмети мистецтва та старовини – витвори культури Давнього Риму та Греції. Вони виплачували власні стипендії, фінансували мистецтво... Гуманізм Ренесансу сформувався як культура торговців і банкірів... [3, с. 25-26].

Так, власне, Арістотель у часи Античності запропонував термін «калокагатії» у вихованні молодого людини, а епоха Відродження (Рене Декарт) поряд з інтелектуальним, моральним і фізичним розвитком поставила ідею всебічного розвитку. Тому, на нашу думку, у сучасних умовах розвитку суспільства провідною залишається мета виховання, яка є ідеалом кожного цивілізованого суспільства – формування гармонійної, різнобічно розвинутої і суспільно-активної особистості з науковим світоглядом, з високим моральним потенціалом, духовно багатого і фізично досконалої, конкурентоспроможної особистості для життя в нових економічних умовах з умінням самовдосконалюватися і самореалізуватися.

Розвиток людства має супроводжуватися духовним розвитком, свого роду, моральним відродженням, яке стає підґрунтям для розвитку людства. Г.Сковорода говорив: «Що може бути шкідливіше за людину, котра володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця?»

Перехід України на ринкову модель пов'язаний із проблемою фінансової економіки, відношенням держави до економіки, до грошей, а, з іншого боку, проблемою переоцінки цінностей, низкою світоглядних орієнтирів, які ще не знайшли повного осмислення на науковому теоретичному рівні, оскільки ми говоримо про створення нової системи духовних цінностей, але вона ще не напрацьована навіть на теоретичному рівні.

Процес засвоєння духовно-моральних цінностей здійснюється як на раціональному рівні – коли норми сприймаються як необхідне, доцільне і корисне для суспільства і для самої людини, так і на особистісному – коли духовно-моральні вимоги перетворюються на життєву потребу особистості, звичку діяти відповідно до суспільних зразків. Мотивом реалізації на даному рівні виступає сама норма як єдино правильний і можливий спосіб поведінки. Ми не погоджуємося з думкою В. Ільїна, що уже не залишається місця людині, яка орієнтується (ще й досі) на моральні абстракції справедливості, гуманізму, добра тощо [4, с. 19]. Якщо ми позбавляємося віри в Абсолютний Вищий Розум чи Бога, чи не будемо вірити в Істину, Красу, Добро, Справедливість тощо, то втрачаємо ті важливі життєві цінності, які породжують сенс нашого життя, мету до якої прагнемо і можливість самореалізуватися у житті.

Звичайно, зміна політичних, економічних і соціальних умов життя породили безліч проблем, які не були притаманні у соціальному житті країни в радянський період. Так,

тоді ми також говорили про «формування правильної, доброї, чесною тощо людини, у якій все має бути прекрасним» [3, с. 19], людини – про соціальні умови життя якої дбала держава: право на працю, право на безкоштовне лікування, право на одержання житла тощо. З огляду на сучасність це була система життєдайних цінностей: кожному відповідно до його праці. Звичайно, для пересічного громадянина, про якого піклувалася таким чином держава і який звик тільки до виконання наказів, які отримував зверху і не підлягав сумніву їх правильність, усе було гаразд. Але і тоді ми говорили про соціальні функції грошей і обговорювали питання: економічна людина і економна людина.

На теперішній день це питання уже набуває зовсім іншого ракурсу. Тому, поряд з цим, ми маємо ставити питання: багатство заради грошей чи гроші заради багатства? Людина з грошима і людина без грошей? Головне – це робота? Чи головне – це щось інше? Тощо.

Тобто ми формуємо уже іншу систему цінностей в умовах ринкової економіки. Так, Україна ще формує своє громадянське суспільство. Культ грошей у нас великий. Вони позбавляють від приниження, насамперед перед собою, своєю сім'єю, друзями, створюють умови для самореалізації, відкривають нові можливості у різних життєвих сферах.

Важливими моментами нашого життя є кризи, особливо економічна, бо якщо рівень життя людини відповідає її потребам, то їй абсолютно байдуже, яка політична сила при владі. Тому ми знову ж погоджуємося з думкою З. Скринник, коли суспільство втрачає довіру до грошей, воно втрачає довіру до самого себе.

Ми зараз говоримо про різні види грошей, їхні різні функції і маємо осмислити моральні цінності суспільства, яке послуговується грошима. Гроші входять міцно у всі сфери нашого життя – економічну, політичну, сімейну, релігійну, мистецьку тощо, у тому числі ми говоримо і про віртуальні гроші. Ми прекрасно розуміємо, що ніколи фінансово багата людина в один день не віддасть усе на користь бідним і піде проповідувати вчення Ісуса Христа (хіба що поодинокі випадки будуть), що людина, яка відчула спокусу грошей впевнена у своїй силі і нікому не хоче поступатися, проте (скористаємося новим терміном, який фігурує в новій філософії і економіці) фінансова еліта має розуміти, що сучасна цивілізація має використовувати інструментарій ринкової організації економічного життя на основі культурних загальнолюдських цінностей.

Гроші є необхідним атрибутом суспільного життя, але є ще щось важливіше у цьому житті. Для прикладу, останні події в Японії, яка пережила одна за одною великі трагедії. Проте хоча їхня економічна система побудована на ринкових засадах, але система виховання власне здійснювалася на концептуальних положеннях нашого великого українського педагога А.С.Макаренка і його теорії колективного виховання і самоврядування. Не будь закладено у їхній свідомості такого величного духу колективізму, відповідальності, чесності, справедливості, добра, милосердя, навряд чи вони би впоралися з цією проблемою. Тому виховання системи моральних цінностей має йти поряд з економічним вихованням.

З молодими людьми потрібно обговорювати проблеми. Для прикладу:

– «Сучасна молодь на перше місце ставить матеріальні проблеми. Це погано чи це добре?» (Провідна ідея – людина має бути духовно і матеріально багатою).

– «Багато є фільмів (наприклад, «Доживемо до понеділка»), у яких головні герої часто протилежні один одному: духовно багатий, але бідний і багатий, але духовно бідний. Як ви ставитеся до цих героїв?» (Провідна ідея: багатство не гріх. Коли людина прагне до матеріальних цінностей, її не можна засуджувати. Проте, коли здобуваючи його, вона забуває про духовні цінності, то у цьому випадку заслуговує осудження).

– «Чи варто іноді для досягнення мети використовувати нечесні засоби, або ж використовувати всі існуючі засоби (і чесні, і нечесні), або ж використовувати спочатку нечесні засоби, а пізніше тільки чесні, або ж замінити дану мету на більш досяжнішу? (Провідна ідея – 80% молоді з її максималізмом вважає, що всі засоби підійдуть,

особливо, якщо ця мета є чесною і благородною. Тому потрібно пояснювати, що іноді до досягнення мети слід йти поетапно, не забуваючи про духовно-моральні цінності).

Отже, становлення української державності, інтеграція в європейське і світове співтовариство, побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю і пріоритети духовної культури. Стрижнем системи виховної роботи є національна ідея, яка відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення активної життєвої позиції особистості, формування громадянина-патріота української держави, незалежно від його етнічної належності, який буде дбати про високий економічний статус держави і кожного її громадянина, на основі сучасних знань про ринкову економіку може самостійно віднайти застосування власним здібностям у системі виробництва, науки, освіти, оволодіти високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, здатного до саморозвитку і самовдосконалення.

Література:

1. Белопольский Н.Г. При таких темпах развития в Украине нет будущего / Н.Г.Белопольский //Вісник Академії економічних наук України. – 2003. - №1. – С.18-24.

2. Смовженко Т.С. Соціальні функції грошей у контекстах філософсько-економічного дослідження /Т.С.Смовженко. - Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань (18-20 травня 2011 року, Львів). – Львів, 2011. – 435с.

3. Скринник З.Е. Фінансова цивілізація: завершення і початок / З.Е.Скринник. - Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань (18-20 травня 2011 року, Львів). – Львів, 2011. – 435с.

4. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація в перспективах розвитку людини і суспільства /В.В.Ільїн. - Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань (18-20 травня 2011 року, Львів). – Львів, 2011. – 435с.

В умовах сьогодення одним із провідних завдань державної ваги є формування системи економічного виховання як важливого чинника становлення національної суспільної свідомості громадян. У статті розкрито роль економічного виховання в системі духовно-морального виховання української молоді.

Ключові слова: виховання, роль грошей, економічне, моральне виховання, духовні цінності.

В условиях настоящего одним из ведущих заданий государственной важности есть формирование системы экономического воспитания как важного фактора становления национального общественного сознания граждан. В статье раскрыта роль экономического воспитания в системе духовно морального воспитания украинской молодежи.

Ключевые слова: воспитание, роль денег, экономическое, моральное воспитание, духовные ценности.

In the conditions of segodennya one of leading tasks to state importance there is forming of the system of economic education as an important factor of becoming of national public consciousness of citizens. In the article the role of economic education is exposed in the system spiritually moral education of the Ukrainian young people.

Keywords: education, role of money, economic, moral education, spiritual values.